MINTAQAVIY INVESTITSION SALOHIYATNI OSHIRISHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI VA XORIJIY TAJRIBANI MOSLASHTIRISH

Qobilov Anvar Eshpo‘lotovich

Qashqadaryo viloyati hokimining yoshlar siyosati, ijtimoiy rivojlanish va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha o‘rinbosari

ORCID: 0000-0001-6019-7771

E-mail: kobilovanvar@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada xorijiy investitsion tajribani hududiy sharoitga moslashtirishning institutsional mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqsad sarmoya jalb qilish vositalarini loyihaning amalga oshish bosqichlari bilan bog‘lashdir. Tadqiqotda xalqaro statistika, funksional taqqoslash va shartli ssenariy hisobi qo‘llanildi. UNCTADning 2023-yilga oid ma’lumotlari xalqaro investitsiya muhitini tavsiflash uchun olindi. Rivojlanish institutlari, sanoat zonalari, klasterlar va investor xizmatlari mahalliy moslashtirish shartlari bo‘yicha taqqoslandi. Taklifning o‘ziga xosligi e’lon qilingan loyihalar bilan ishga tushgan loyihalarni ajratib kuzatishdan iborat. Shartli hisob loyiha bosqichlari o‘rtasidagi o‘tish darajasining natijaga ta’sirini ko‘rsatadi. Xulosalar hududiy investitsiya portfeli va investor bilan ishlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *mintaqaviy rivojlanish, investitsion salohiyat, institutsional mexanizm, xorijiy tajriba, investor xizmatlari, loyiha monitoringi.*

Аннотация: *Анализируются институциональные механизмы адаптации зарубежного инвестиционного опыта к региональным условиям. Цель состоит в увязке инструментов привлечения капитала со стадиями реализации проектов. Использованы международная статистика, функциональное сравнение и условный сценарный расчёт. Данные ЮНКТАД за 2023 год характеризуют международную инвестиционную среду. Институты развития, промышленные зоны, кластеры и услуги инвесторам сопоставлены по условиям адаптации. Особенность подхода состоит в раздельном мониторинге объявленных и введённых проектов. Условный пример показывает влияние переходов между стадиями на итоговый результат. Выводы направлены на совершенствование регионального инвестиционного портфеля.*

Ключевые слова: *региональное развитие, инвестиционный потенциал, институты, зарубежный опыт, услуги инвесторам, мониторинг проектов.*

Abstract: *The article analyses institutional mechanisms for adapting foreign investment experience to regional conditions. It aims to link investment promotion tools to project implementation stages. International statistics, functional comparison and hypothetical scenario calculations are used. UNCTAD data for 2023 provide the*

international context. Development institutions, industrial zones, clusters and investor services are compared in terms of local adaptation. The approach distinguishes announced projects from operational projects. An illustrative calculation shows how stage conversion affects final outcomes. The conclusions address regional investment portfolios and investor support services.

Keywords: *regional development, investment potential, institutions, foreign experience, investor services, project monitoring.*

KIRISH

Hududga investitsiya jalb qilish haqidagi kelishuv bilan korxonaning amalda ishga tushishi o‘rtasida bir necha tashkiliy bosqich mavjud. Loyiha maydoni, infratuzilma, moliyalashtirish va kadrlar masalasi o‘z vaqtida hal bo‘lmasa, dastlabki qiziqish ishlab chiqarish natijasiga aylanmaydi. Shu sababli investitsion salohiyatni faqat kelishuvlarning umumiy summasi bilan baholash yetarli emas.

Tadqiqot obyekti hududiy investitsiya jarayoni, predmeti esa loyihalarni tanlash, tayyorlash va kuzatib borishga xizmat qiladigan institutsional munosabatlardir. Maqsad xorijiy tajribadagi vositalarni mahalliy sharoitga ko‘chirish mezonlarini belgilash va monitoringning amaliy modelini ishlab chiqishdir. Vazifalar xalqaro kontekstni tahlil qilish, mexanizmlarni funksiyasi bo‘yicha qiyoslash va loyiha bosqichlari uchun natija ko‘rsatkichlarini taklif etishni o‘z ichiga oladi.

Qobilovning tayanch maqolasida Germaniya, Xitoy, Janubiy Koreya, Polsha va Singapur tajribasi rivojlanish institutlari, iqtisodiy zonalar hamda investorlar uchun qulay muhit orqali muhokama qilingan [1]. Ushbu maqolada mazkur yo‘nalishlar hududda kim, qanday resurs bilan va qaysi natija uchun javob berishi nuqtai nazaridan qayta tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Tayanch mahalliy ish xorijiy tajribani investitsion infratuzilma va institutsional muhit bilan bog‘laydi [1]. Unda keltirilgan mamlakat misollari bu tadqiqot uchun taqqoslash yo‘nalishidir; ular muayyan vosita har qanday hududda bir xil samara beradi degan xulosaga asos bo‘lmaydi. Moliyalashtirish imkoniyati, boshqaruv vakolati va mahalliy biznes tarkibi o‘zgarganda vositaning ishlash sharti ham o‘zgaradi.

OECDning investitsiya siyosati bo‘yicha konseptual qo‘llanmasi xususiy investitsiyani barqaror rivojlanish bilan bog‘lashga qaratilgan [3]. Ushbu nuqtai nazardan loyiha sonini ko‘paytirish yakuniy maqsad sifatida yetarli emas. Mahalliy tahlilda ishga tushgandan keyingi faoliyat va resurslardan foydalanish natijasi ham kuzatilishi kerak. Bu maqolada mazkur yondashuv loyiha bosqichlarini ajratish va amaldagi natijalarni alohida qayd etish taklifi bilan bog‘lanadi.

UNCTADning World Investment Report 2024 hisobotida investitsiyalarni yengillashtirish va raqamli davlat boshqaruvi alohida mavzu sifatida o‘rganilgan [2]. Bu

yondashuv investorning axborot olishidan loyihani amalga oshirishigacha bo‘lgan jarayonni izchil tashkil etish zaruratini ko‘rsatadi. Mazkur maqola ushbu g‘oyani hududiy loyiha reyestri va bosqichlar bo‘yicha mas’uliyat taqsimoti orqali rivojlantiradi.

Xalqaro statistik taqqoslash investitsiya oqimining makroiqtisodiy fonini beradi, ammo mahalliy institut samaradorligini yakka holda aniqlamaydi. Shuning uchun ikki turdagi dalil ajratiladi: xalqaro agregat ko‘rsatkichlar va hududda keyinchalik to‘planadigan loyiha mikrodatasi. Taklif etilayotgan mexanizm ikkinchi turdagi ma’lumotni bir xil tartibda shakllantirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Statistik qism uchun UNCTADning 2024-yilgi hisobotida berilgan 2023-yil natijalari tanlandi [2]. Jadvaldagi qiymatlar mlrd AQSH dollarida, o‘zgarishlar esa oldingi yilga nisbatan foizda keltirildi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar jami va uning mintaqaviy tarkibi alohida tushunchalar sifatida saqlandi. Ma’lumotlar 2026-yilning joriy investitsiya holati sifatida berilmaydi.

Funksional taqqoslashda har bir vosita uchun hal qilinadigan muammo, mahalliy zarur shart va kuzatiladigan natija belgilandi. Mamlakat amaliyotini aynan nusxalash o‘rniga uning xizmat funksiyasini ajratish qo‘llanildi. Masalan, rivojlanish instituti g‘oyasi mahalliy sharoitda avvalo loyihani tayyorlash va moliyalashtirishga yo‘naltirish xizmati sifatida sinovdan o‘tkazilishi mumkin.

Shartli ssenariyda loyiha oqimi $N_4=N_0p_1p_2p_3p_4$ ifodasi bilan hisoblandi. N_0 — boshlang‘ich murojaatlar, p_i — har bir keyingi bosqichga o‘tish ulushi. Koeffitsiyentlar kuzatuvdan baholanmagan; ular jarayon yaxshilanishining arifmetik ta’sirini ko‘rsatish uchun tanlangan. Amaliy hisobda bir davrda kirgan loyihalar guruhi keyingi davrlarda kuzatilishi zarur, aks holda turli yillardagi loyihalar aralashib ketadi.

Tahlil va natijalar

1-jadval. 2023-yilda rivojlanayotgan iqtisodiyotlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar

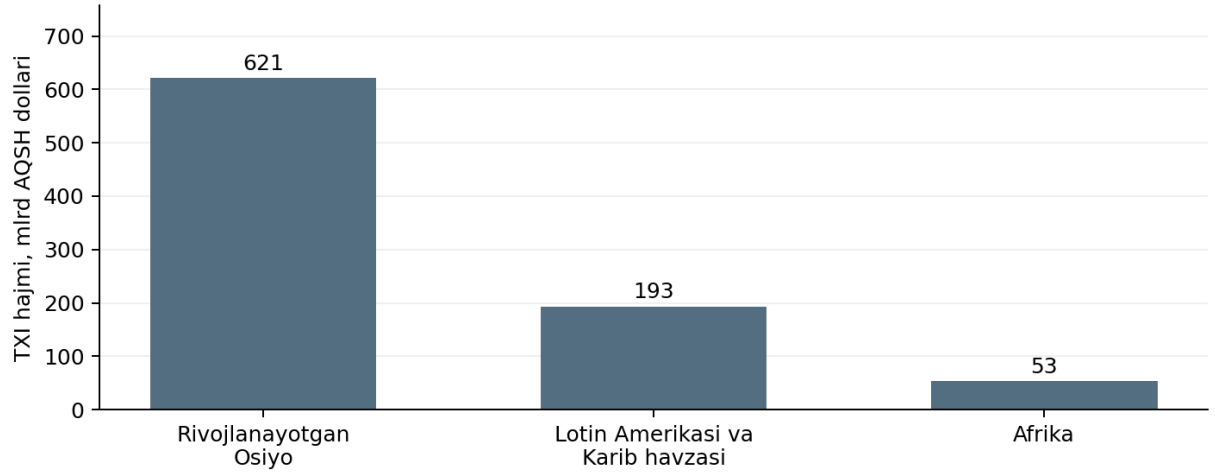
Guruh yoki mintaqa	Hajm, mlrd dollar	Yillik o‘zgarish, %
Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar jami	867	−7
Shundan rivojlanayotgan Osiyo	621	−8
Lotin Amerikasi va Karib havzasi	193	−1
Afrika	53	−3

Manba: UNCTAD, World Investment Report 2024 [2]. Yaxlitlangan ko‘rsatkichlar; jami satri tarkibiy satrlar bilan qayta qo‘shilmaydi.

1-jadval investitsiya muhitining hududlar bo‘yicha turlicha ekanini ko‘rsatadi. Katta investitsiya hajmi ayni davrda ijobiy o‘sish borligini anglatmaydi. Shu bilan birga, uch

mintaqaning yirik agregatlari ichida mamlakatlar va tarmoqlar kesimida sezilarli tafovut bo‘lishi mumkin. 1-rasm faqat mintaqaviy hajmlarni solishtiradi.

Hududiy siyosat uchun bundan kelib chiqadigan vazifa xalqaro oqimlar o‘zgarishini mahalliy ijro muammolaridan ajratishdir. Tashqi moliyalashtirish qimmatlashgan sharoitda investor murojaatlarining kamayishi kuzatilishi mumkin, lekin mavjud loyihani infratuzilmaga ulash muddatini boshqarish hududiy institutlarning amaliy vazifasi bo‘lib qoladi. Taklif etilayotgan monitoring aynan boshqarish mumkin bo‘lgan bosqichlarni ko‘rsatadi.

1-rasm. 2023-yilda mintaqalar bo‘yicha TXI

Manba: UNCTAD [2]; rivojlanayotgan iqtisodiyotlar.

2-jadval. Xorijiy tajribadagi mexanizmlarni hududiy sharoitga moslashtirish

Tayanch yo‘nalish [1]	Vosita funksiyasi	Mahalliy zarur shart	Natija mezoni
Germaniya tajribasi	Loyihaga moliyaviy ko‘mak	Baholash vakolati va ekspertiza	Moliyalashga yetgan loyiha
Xitoy tajribasi	Zona infratuzilmasini tayyorlash	Yer va tarmoqlar imkoniyati	Ishga tushish muddati
Janubiy Koreya tajribasi	Texnologik hamkorlik	Korxona va kadrlar bazasi	Mahalliy hamkorlik loyihasi
Polsha tajribasi	Hududiy dasturlarni uyg‘unlashtirish	Maqsad va moliyaviy intizom	Bajarilgan loyiha ulushi
Singapur tajribasi	Investor xizmatini muvofiqlashtirish	Axborot va mas’uliyat aniqligi	Murojaat hal etilishi

Manba: [1] dagi yo‘nalishlar asosida muallifning funksional taqqoslashi; mamlakatlar samaradorligi reytingi emas.

Hududda yangi tashkilot tuzishdan oldin mavjud bo‘linmalar vazifasi inventarizatsiya qilinishi kerak. Loyiha tayyorlash, yer haqidagi axborot, muhandislik sharoiti va kadrlar ehtiyoji turli idoralarda bo‘lsa, investor uchun yagona mas’ul aloqa nuqtasi belgilanadi. Bu mas’ul barcha qarorni o‘zi qabul qilmaydi, lekin muddat va javoblarni muvofiqlashtiradi.

Qashqadaryo sharoitiga moslashtirishda loyiha pasportida resurs ta’minoti, bozor talabi, transport yo‘nalishi, ishchi kuchi ehtiyoji va infratuzilmaga ulanish holati birgalikda qayd etilishi taklif qilinadi. Ushbu bandlar hududning haqiqiy ko‘rsatkichlari haqida tayyor baho emas, investitsiya taklifini tekshirish mezonlaridir. Hujjatsiz taxmin loyiha tayyorligi sifatida belgilanmasligi kerak.

3-rasmda monitoringning qayta aloqa mexanizmi keltirilgan. Loyiha to‘xtasa, reyestrda faqat “bajarilmadi” degan holat qolmaydi; to‘siq turi, mas’ul tomon va keyingi qaror muddati ko‘rsatiladi. Bunday ma’lumot takrorlanuvchi muammoni aniqlashga yordam beradi. Masalan, ko‘p loyihalarda bir xil texnik shart kechiksa, individual investor bilan yozishmalardan tashqari jarayonning o‘zini o‘zgartirish masalasi ko‘riladi.

3-jadval. Loyiha bosqichlari bo‘yicha shartli ssenariy

Bosqich	Bazaviy o‘tish	Taklif etilgan o‘tish	Bazaviy son	Ssenariy soni
Murojaat	—	—	100	100
Tayyor loyiha	60%	70%	60	70
Moliyalashtirilgan	50%	60%	30	42
Qurilish boshlangan	80%	80%	24	33,6
Ishga tushgan	75%	75%	18	25,2

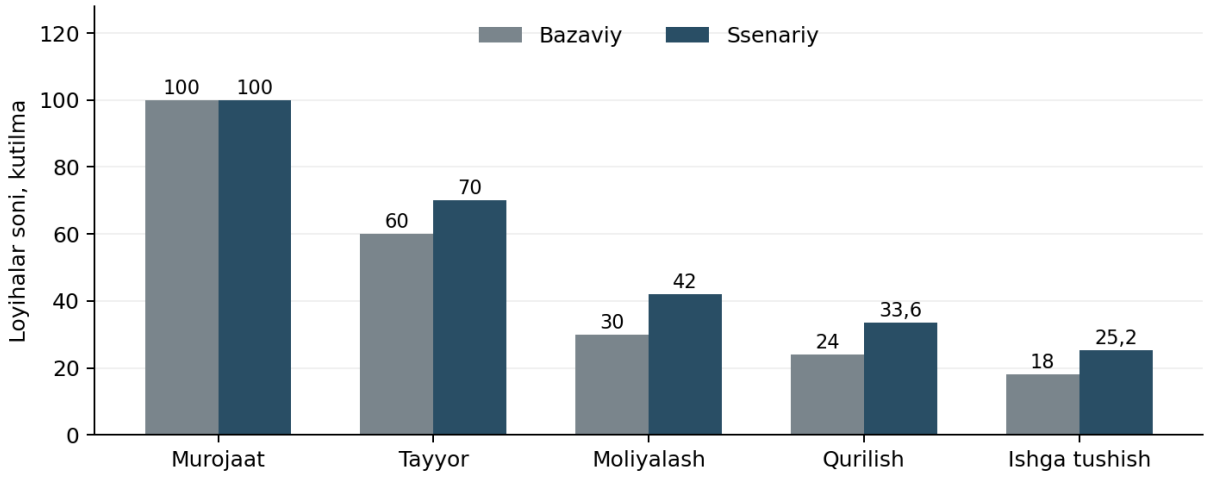
Manba: muallifning shartli ssenariysi. Kasr sonlar modelning kutilma qiymati; real loyihalar soni emas.

Hisoblashda boshlang‘ich 100 murojaatdan bazaviy shartlarda 18 ta, ikkinchi ssenariyda esa 25,2 ta loyihaning ishga tushishi kutilma sifatida olinadi. Farq 7,2 yoki bazaga nisbatan 40 foizdir. Bu o‘sish faqat dastlabki ikki bosqichning tanlangan koeffitsiyentlari bilan bog‘liq; maqola amalda shunday natija olinganini da’vo qilmaydi. 2-rasm jarayon bo‘yicha yig‘ilib boradigan farqni ko‘rsatadi.

Bunday modelda sonning ortishi sifatning yaxshilanishi bilan bir xil emas. Loyihani tanlash mezonlari yumshatilsa, tayyor deb belgilangan loyihalar ko‘payishi, biroq keyingi bosqichda muammolar ortishi mumkin. Shu sababli bosqichga o‘tish ulushi bilan birga loyiha sifati, real xarajat va ishga tushgandan keyingi faoliyat ham kuzatiladi.

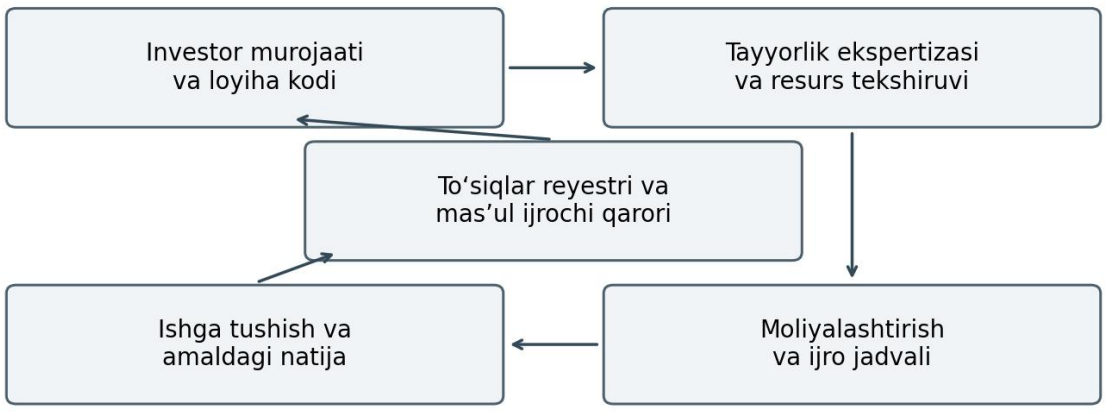
Investitsiya qiymati, yaratilgan ish o‘rni va ishlab chiqarish quvvati alohida birliklarda hisobga olinadi. E’lon qilingan ish o‘rni bilan amalda band xodimlar soni aralashtirilmaydi. Shuningdek, bir loyiha bir necha dasturda qayd etilgan bo‘lsa, umumiy natijada takror hisoblanmasligi uchun yagona identifikator qo‘llanadi. Bu tartib hududiy hisobotning taqqoslanishini yaxshilashga qaratilgan taklifdir.

Tadqiqotning chegarasi birlamchi hududiy loyiha reyestri mavjud emasligidir. Shu bois mexanizmlar samarasi sababiy yoki ekonometrik baholanmadi. Keyingi tadqiqotda murojaat sanasi, bosqichlar sanasi, to‘siq sababi va ishga tushish holati bo‘yicha anonimlashtirilgan qator shakllantirilib, turli loyiha turlari alohida tahlil qilinishi mumkin.

2-rasm. Loyiha oqimining shartli ssenariysi

Manba: 3-jadval; real kuzatuv emas.

3-rasm. Taklif etilayotgan boshqaruv mexanizmi

Manba: muallifning konseptual ishlanmasi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xorijiy investitsiya tajribasini moslashtirishda tashkilot nomini ko‘chirishdan ko‘ra uning aniq xizmat funksiyasini ajratish samaraliroq tadqiqot yo‘lidir. Taklif etilgan mexanizm loyiha tayyorligi, investor xizmatlari va ijro monitoringini yagona ketma-ketlikda bog‘laydi.

Hududiy darajada loyiha pasporti va yagona identifikatorni joriy etish, bosqichga o‘tish mezonlarini oldindan belgilash hamda to‘siqlarni sabablar bo‘yicha qayd etish taklif qilinadi. Natijadorlik e’lon qilingan kelishuvlar bilan cheklanmay, moliyalashtirishga yetgan, qurilishi boshlangan va ishga tushgan loyihalar bo‘yicha alohida baholanadi. Kengaytirish qarori pilot reyestrda ma’lumotlar to‘liqligi va amaliy foydalanish imkoniyati tekshirilgach qabul qilinishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Qobilov A. E. Mintaqada investitsion salohiyatni oshirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi. Marketing. 2025. №6. B. 297–304.

2. UNCTAD. World Investment Report 2024: Investment Facilitation and Digital Government. Geneva: United Nations, 2024. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2024_en.pdf (murojaat: 17.10.2026).

3. OECD. Policy Framework for Investment, 2015 Edition. Paris: OECD Publishing, 2015. https://doi.org/10.1787/9789264208667-en